

УДК 349.2

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.2.15>

ДО ПИТАННЯ НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Андрушко А.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового,
земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
адвокат, член Комітету та Центру трудового права
Національної асоціації адвокатів України
ORCID: 0000-0002-0346-7234

Головащенко О.В.,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
ORCID: 0000-0002-0346-7994

Андрушко А.В., Головащенко О.В. До питання нагляду і контролю в сфері охорони праці.

Стаття присвячена аналізу сучасного стану системи державного нагляду та контролю у сфері охорони праці в Україні, її ефективності, основних проблем та перспектив реформування в умовах воєнного стану і європейської інтеграції. У роботі розглянуто нормативно-правову базу, що регулює відповідну сферу, зокрема положення Закону України «Про охорону праці», Кодексу законів про працю України, Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», а також підзаконні акти, що визначають порядок здійснення перевірок. Особливу увагу приділено ролі Державної служби України з питань праці як центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику щодо контролю за дотриманням законодавства про працю та охорону праці.

Проаналізовано ключові проблеми функціонування системи державного нагляду, серед яких: недостатня координація між контролюючими органами, обмежені фінансові та кадрові ресурси, а також недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення інспекторської діяльності. Значний вплив на систему контролю справив воєнний стан, запроваджений у 2022 році, що зумовив мораторій на планові перевірки та обмеження проведення позапланових заходів. Це призвело до послаблення превентивного контролю і ускладнило своєчасне виявлення порушень у сфері охорони праці. Особливу увагу приділено також актуальному процесу гармонізації українського законодавства із правом Європейського Союзу, детально проаналізовані тенденції правового регулювання та перспективам їх розвитку. Розглянуто детально напрями перспективної імплементації європейських стандартів, зокрема впровадження ризик-орієнтованого підходу до нагляду, посилення ролі превентивних і консультативних функцій інспекторів, а також врахування нових актуальних викликів, пов'язаних із цифровізацією праці.

Ключові слова: охорона праці, державний нагляд, контроль, Держпраці, трудове законодавство, європейські стандарти.

Andrushko A.V., Holovashchenko O.V. On the issue of supervision and control in the field of occupational safety and health.

The article is devoted to the analysis of the current state of the system of state supervision and control in the field of occupational safety and health in Ukraine, focusing on its effectiveness, key challenges, and prospects for reform in the context of martial law and European integration. The paper examines the regulatory and legal framework governing this area, including the provisions of the Law of Ukraine “On Occupational Safety and Health”, the Labor Code of Ukraine, and the Law of Ukraine “On the Basic Principles of State Supervision (Control) in the Sphere of Economic Activity”, as well as relevant by-laws regulating inspection procedures. Particular attention is paid to the role of the State

Service of Ukraine on Labour as the central executive authority responsible for implementing state policy and ensuring compliance with labour and occupational safety legislation. The study highlights major problems affecting the functioning of the state supervision system, including insufficient coordination between supervisory authorities, limited financial and human resources, and inadequate material and technical support for inspection activities. The impact of martial law introduced in 2022 is also analyzed. In particular, the moratorium on planned inspections and restrictions on unscheduled inspections significantly weakened preventive control mechanisms and complicated the timely detection of violations in the field of occupational safety and health. Special attention is devoted to the process of harmonization of Ukrainian legislation with European Union standards. The article outlines key directions of this process, including the implementation of a risk-based approach to supervision, strengthening preventive and advisory functions of labour inspectors, and addressing new challenges related to the digitalization of work.

Key words: occupational safety and health, state supervision, control, Derzhpratsi, labor legislation, European standards.

Постановка проблеми. Охорона праці є ключовим елементом трудових відносин, спрямованим на забезпечення безпечних умов праці та збереження здоров'я працівників. В Україні, відповідно до Конституції, кожна людина має право на належні, безпечні та здорові умови праці (ст. 43). Однак, незважаючи на розвинену нормативну базу, система нагляду та контролю за дотриманням вимог охорони праці стикається з низкою викликів, зокрема недостатньою ефективністю механізмів, впливом зовнішніх факторів, таких як воєнний стан, та необхідністю адаптації до європейських стандартів. Актуальність теми зумовлена високим рівнем виробничого травматизму та професійних захворювань, що вимагає глибокого аналізу та пропозицій удосконалення.

Мета статті – проаналізувати систему нагляду та контролю у сфері охорони праці, виявити проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення.

Стан опрацювання. Питання нагляду та контролю у сфері охорони праці активно вивчаються вітчизняними науковцями. Зокрема, тему висвітлювали у своїх працях О.М. Ярошенко, І.Б. Зуб, Н.М. Хуторян, М.І. Іншин, В.М. Андрійів, Н.В. Дараганова, О.В. Бачинський, О.В. Кузьменко та інші. Вони ґрунтовно проаналізували нормативну базу, повноваження органів нагляду, механізми відповідальності та судову практику. Проте низка актуальних питань залишається недостатньо висвітленою, особливо в умовах воєнного стану та європейської інтеграції. Серед напрямів, що потребують подальшого дослідження: довгострокові наслідки мораторію на планові перевірки (з 2022 р.), зростання латентних порушень та стратегії відновлення повноцінного нагляду в повоєнний період без надмірного тиску на бізнес; імплементація ризик-орієнтованого підходу ЄС (Framework Directive 89/391/EEC) за умов обмежених ресурсів Держпраці та пошкодженої інфраструктури; цифровізація нагляду: електронний кабінет роботодавця, онлайн-аудити; охорона праці за дефіциту кадрів, міграції та ВПО: вплив на СУОП, залучення вразливих груп до небезпечних робіт та інші. Ці напрями критичні для створення ефективної системи охорони праці, що захищає здоров'я працівників, відповідає зобов'язанням перед ЄС та сприяє повоєнному відновленню. Подальші дослідження заповнять прогалини та дадуть практичні рекомендації для законодавців і Держпраці.

Виклад основного матеріалу. Система охорони праці в Україні регулюється комплексом нормативно-правових актів, які формують основу для державного нагляду та контролю. Центральне місце посідає Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року (з подальшими змінами), який визначає права та обов'язки роботодавців і працівників, принципи організації охорони праці на підприємствах. Закон встановлює вимоги до безпеки робочих місць, гігієни праці, медичних оглядів та розслідування нещасних випадків [3].

Іншим ключовим документом є Кодекс законів про працю України (КЗпП), зокрема розділи, присвячені трудовим відносинам, робочому часу та відпочинку [5]. Він доповнюється Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 року, який регулює процедури перевірок, права інспекторів та оскарження рішень. Підзаконні акти, такі як постанови Кабінету Міністрів України (наприклад, № 303 від 10 березня 2022 року про мораторій на перевірки під час воєнного стану), уточнюють порядок здійснення нагляду [6].

Роль центрального органу виконавчої влади з питань нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю та охорону праці покладено на Державну службу України з питань праці

(Держпраці), створену у 2014 році на базі реорганізації попередніх інспекцій. Цей орган є ключовим суб'єктом реалізації державної політики у сфері охорони праці, забезпечуючи комплексне управління наглядовою діяльністю на національному рівні.

Держпраці виконує низку основних функцій: реалізує державну політику щодо нагляду за дотриманням законодавства про працю та охорону праці; координує діяльність своїх територіальних органів у всіх регіонах України; проводить як планові, так і позапланові інспекції на підприємствах незалежно від форми власності; видає обов'язкові для виконання приписи щодо усунення виявлених порушень; застосовує заходи адміністративного впливу, притягує винних до відповідальності; взаємодіє з іншими державними структурами, зокрема з Державною службою України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) у питаннях техногенної та пожежної безпеки, з Міністерством охорони здоров'я (МОЗ) щодо санітарно-гігієнічних норм і медичних оглядів працівників. Інспектори Держпраці мають право безперешкодно відвідувати об'єкти, отримувати необхідні документи та пояснення, зупиняти експлуатацію небезпечного устаткування або окремих виробництв, якщо порушення створюють безпосередню загрозу життю та здоров'ю працівників. У мирний час Держпраці здійснювала значну кількість планових перевірок, що дозволяла превентивно виявляти ризики. Однак з введенням воєнного стану (згідно з Постановою КМУ № 303 від 10 березня 2022 року та подальшими змінами) планові перевірки фактично призупинено, а позапланові обмежено лише критичними випадками – аваріями, смертельними чи груповими нещасними випадками, скаргами працівників або зверненнями профспілок [3].

Науковці активно аналізують роль і ефективність Держпраці в системі охорони праці [1, с. 30; 2, с. 50]. Зокрема, вчені у своїх працях підкреслюють, що Держпраці є центральним органом, який здійснює комплексне управління охороною праці на державному рівні, але система нагляду потребує суттєвого удосконалення та приведення у відповідність до міжнародних стандартів (зокрема, конвенцій МОП № 81, № 129 та директив ЄС) [2, с. 50]. Вона зазначає багаторівневий характер державного управління охороною праці, де Держпраці координує контроль на всіх рівнях, однак вказує на проблемні аспекти: недостатнє фінансування, дефіцит кваліфікованих кадрів та фрагментарність міжвідомчої взаємодії. Дослідники акцентують увагу на тому, що Держпраці поєднує функції як контролю (реактивного реагування на порушення), так і нагляду (превентивного моніторингу), але в умовах воєнного стану превентивна складова суттєво послаблена. Вони підкреслюють необхідність переходу до ризик-орієнтованого підходу, де перевірки фокусуються на високоризикових підприємствах, а не на масових інспекціях [1, с. 30; 2, с. 50]. У своїх публікаціях відзначається, що попри широкі повноваження, ефективність Держпраці обмежується низкою факторів: хронічним недофінансуванням, руйнуванням інфраструктури на окупованих та прифронтових територіях, масовою міграцією кадрів. Вони пропонують посилити цифровізацію процесів (електронний кабінет роботодавця, онлайн-аудити), що дозволить компенсувати обмеження фізичних перевірок під час війни [2, с. 50]. Окремі вчені, аналізуючи трудове законодавство в цілому, вказують, що роль Держпраці як координатора державної політики є ключовою для гармонізації з європейськими стандартами відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС. Вони наголошують на необхідності посилення консультативно-профілактичної функції інспекторів, а не лише каральної, особливо в умовах, коли бізнес зазнає значних втрат через війну. У контексті воєнного стану науковці високо оцінюють активну позицію Держпраці щодо адаптації до нових реалій: розробку численних рекомендацій, методичних посібників та положень (наприклад, щодо дій під час обстрілів, експлуатації вантажопідіймального устаткування в бойових умовах, психологічної підтримки працівників). Водночас автори критикують послаблення превентивного контролю, що призводить до зростання латентних порушень, та закликають до поступового відновлення планових перевірок на високоризикових об'єктах після стабілізації ситуації [1, с. 31; 2, с. 51].

Таким чином, Держпраці залишається основним інструментом державного нагляду за охороною праці, але її ефективність значною мірою залежить від подолання ресурсно-кадрових обмежень, посилення координації з іншими органами та прискореної цифрової трансформації. Подальше реформування, з урахуванням думок вітчизняних науковців, дозволить зробити систему більш адаптованою до сучасних викликів, зокрема воєнного стану та європейської інтеграції, забезпечивши пріоритет збереження життя і здоров'я працівників [4].

Незважаючи на розвинену нормативну базу, реалізація державного нагляду стикається з численними проблемами. Насамперед, це недостатня координація між органами влади. Дублювання функцій між Держпраці, ДСНС та місцевими адміністраціями призводить до фрагментарності

контролю, а профспілки часто не мають достатніх повноважень для ефективного громадського нагляду. Хронічне недофінансування та дефіцит кадрів у інспекторському складі посилюють ці проблеми: кількість інспекторів не відповідає обсягу підприємств, а матеріально-технічне забезпечення залишається низьким. Значний вплив справляє воєнний стан. Згідно з Постановою КМУ №303, запроваджено мораторій на планові перевірки, а позапланові обмежено випадками безпосередньої загрози життю, аваріями чи скаргами [6]. Це призвело до зростання латентних порушень, оскільки превентивний контроль послаблено, а фокус змістився на реактивні заходи. На окупованих та прифронтових територіях руйнування інфраструктури ускладнює нагляд, а масова міграція працівників створює дефіцит робочої сили, що впливає на якість систем управління охороною праці (СУОП). Інший виклик – гармонізація з європейськими стандартами відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС (2014 рік). Україна зобов'язана наблизити законодавство до директив ЄС, зокрема Framework Directive 89/391/ЕЕС, яка акцентує ризик-орієнтований підхід, оцінку ризиків та превентивні заходи. Однак імплементація гальмується обмеженими ресурсами: відсутність сучасних інструментів для оцінки психосоціальних ризиків (вигорання, ПТСР), хімічних та біологічних загроз, а також викликів цифровізації праці (віддалена робота, алгоритмічний контроль). Органи державного нагляду, передусім Держпраці, мають широкі повноваження: проводити перевірки, видавати приписи, зупиняти роботу небезпечних об'єктів, притягати до відповідальності. Інспектори можуть вимагати документи, опитувати працівників та фіксувати порушення. Обмеження включають заборону на перевірки без підстав під час воєнного стану. Громадський контроль здійснюється через уповноважених з охорони праці, профспілки та комітети на підприємствах. Вони моніторять умови праці, беруть участь у розслідуваннях та подають скарги. Роботодавці зобов'язані створювати безпечні умови, проводити навчання та забезпечувати СУОП, а працівники – дотримуватися правил [6]. Відповідальність за порушення передбачає адміністративні штрафи (до 100 мінімальних зарплат), дисциплінарні стягнення, цивільно-правове відшкодування шкоди та кримінальну відповідальність (статті 271–273 Кримінального кодексу України за створення небезпечних умов, що призвели до загибелі). Судова практика свідчить про зростання позовів щодо компенсацій, але ефективність стримана корупційними ризиками та низькою виконавчістю рішень.

Висновки. Для підвищення ефективності системи нагляду пропонуються такі рекомендації.

По-перше, прискорена цифровізація: впровадження електронного кабінету роботодавця для онлайн-аудитів, електронного документообігу та баз даних ризиків. Використання штучного інтелекту для прогнозування порушень дозволить оптимізувати ресурси.

По-друге, підвищення кваліфікації інспекторів через систематичне навчання, стажування в країнах ЄС та залучення експертів. Це допоможе адаптуватися до нових викликів, таких як психосоціальні ризики та кіберзагрози.

По-третє, посилення превентивної складової: переорієнтація з каральної моделі на консультативно-профілактичну, розвиток добровільних СУОП та впровадження стандартів ISO 45001, конвенцій МОП № 155 та №187. Необхідно вдосконалити координацію між органами, усунувши дублювання, та активізувати громадський контроль, захищаючи активістів від тиску.

По-четверте, врахування економічних аспектів: оцінка втрат від травматизму та фінансування превентивних заходів.

Підвищення ефективності системи нагляду та контролю у сфері охорони праці є критично важливим для збереження здоров'я працівників, зниження травматизму та виконання міжнародних зобов'язань України. В умовах воєнного стану та європейської інтеграції необхідно подолати проблеми координації, ресурсів та адаптації до нових ризиків. Запропоновані рекомендації – цифровізація, кваліфікація, превенція та гармонізація – дозволять створити сучасну, ефективну систему, що сприятиме економічному відновленню країни. Подальші дослідження, особливо щодо психосоціальних ризиків та повоєнного відновлення, заповнять наявні прогалини та забезпечать практичні рішення для законодавців і Держпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андріїв В.М. Державний і громадський нагляд і контроль за додержанням законодавства про охорону праці в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 30-31. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Unzap_2016_3_6.pdf.

2. Дараганова Н.В. Контрольно-наглядова діяльність у сфері управління охороною праці в Україні. *Юридичний журнал*. 2017. № 4. С. 45–50. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/4/11.pdf>.
3. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Ст. 668. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>.
4. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 № 96. *Офіційний вісник України*. 2015. № 15. Ст. 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-%D0%BF#Text>.
5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
6. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303. *Офіційний вісник України*. 2022. № 25. Ст. 1200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.02.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації: 10.05.2026

© Андрушко А.В., Головащенко О.В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії СС ВУ 4.0